

A lélekfaló

Herta Müller: *Szívjóság* (Ford.: Nádori Lídia)

rendszer váltás után
születetteknek le-
het adekvát a kérdés: va-

jon milyen erő az, amely életben tartja az embert egy diktatúrában? Vajon mi fűti az életben maradást, a boldogulás lángját? Milyen ez az érzés? Milyen az a nyomasztó félelem, amelylyel napról napra szembe kell nézni? S egyáltalán a diktatúra mely nyomaival élünk együtt napjainkban is? A 2009-ben irodalmi Nobel-díjat nyert, bánáti sváb Herta Müller (1953) életművében a mikrovilágokig hatoló, fuldokló szorítást írja le. Prózája, a Ceaușescu-rezsim mechanizmusát jeleníti meg. Ennek a rendszernek volt tagja Herta Müller temesvári egyetemistaként, gyári munkás fordítóként, tanárként, cenzúrázott íróként, és ebből a rendszerből menekült férjével 1987-ben.

A Cartaphilus Kiadó sorozatában visszafelé halad az író életművében. Először a legifjabb 2004-es kötet, a *Lélegzethinta* került az olvasóközönség elé, amelyet az író eredetileg Oskar Pastior (1927–2006) költő visszaemlékezései alapján írt. A malenkij robot viszontagságait bemutató kötet lírai lágerregény volt. Majd következett az eredetileg 1992-es *A róka volt a vadász*, amely már a nyolcvanas évek romániai diktatúrájának feltérképezése. De csalóka ez, hiszen Müller mondatai bármelyik elnyomó rezsim látelletei lehetnének, afféle élők által elbeszélte *halálregények*. Am *A róka volt a vadász* is eredetileg közös munkából készült, a Harry Merklével írott forgatókönyvből.

A *Szívjóság* (német kiadás 1994-ben), a harmadik megjelent magyar Müller-kötet (ha nem számítjuk a kilencvenes évek közepén kiadott, gyenge fordítású *A rókák csapdába esnek*), *A róka volt a vadász* továbbgondolása, az esszenciális Herta Müller

CARTAPHILUS KIADÓ,
2011

könyv, amelyért – sokak szerint – a Nobel-díjat kiérdemelte.

„Ha hallgatunk, kellemetlenné válunk, mondta Edgar, ha beszélünk, nevetségessé.” A regény kezdő mondatai ezek, s a németben van egy remek kifejezés erre: *sprachlos*. Az elbeszélés lehetetlenségének kifejezése ez, amikor az emlékezés rozsdás vasszőge belefűrődik az agy beszédközpontjába. Müller prózája ilyen, megpróbálja azt az irracionális érzést elbeszélni, amely nem az agy, nem a test, hanem a lélek tapasztalata, az egyén fájdalma, a lélek személyiségkitörő érzéktapasztalata. A szerző szimbolikákra épít, nem az államgépezet hiteles és levéltári adatokra alapozott leírását nyújtja. Szívlapát a *Lélegzethintában*, dinnyenapok *A róka volt a vadászban*, szilvazabálók a *Szívjóságban*. Kiragadva ugyan, de ezek mind-mind a mindennapi élet elmondhatatlanságának kifejezőeszközei ezekben a regényekben. Müllernél ez transzformálódik a költői hasonlatokba, a diktatúrák gyilkos irracionálisába: a *zöldszilvaevők* (a Securitate tagjai) árulásaival.

A *Szívjóság* *A róka volt a vadász* terében és idejében játszódik. Ha Müller néhányszor nem konkretizálná Temesvár és Ceaușescu megnevezésével, a világ bármelyik elnyomó birodalmában lehetnének. Önmagába harapó világ ez, amely ugyanazzal a bekezdéssel kezdődik, amelyikkel végződik. Valamiféle tánc. Az író az amúgy is rövid fejezeteit most elhagyja, bekezdéseinek epizodikus folyamává alakítva művét. A fodrász (a besúgók), a körömvágás (kihallgatás) és a gyümölcs visszatérő motívumok korábbi regényeiből. A mű egy haláleset rejtélyével kezdődik, Lola, a vidéki lány öngyilkosságot követ el, barátnöje és egyben az elbeszélő

megtalálja naplóját. Vele együtt még néhányan (Kurt, Edgar, Georg) nem hiszik el a lány halálának hivatalos változatát. Lola szülőföldjének jelével élt a városban, tudta, hogy a vágyak elérése nehéz, a céloké könnyebb, mégis vágyakozott. Herta Müller diktatúrákéjét a könyv első negyedében vázolja fel. A kollégiumi szoba itt csak apró négyszög, az egyetem kantinjában mindenki éhesen vánszorog. „Szégyent hozott az egész országra – ítéli el a párt Lola tettét. A fiatalok barátnőjük halálának abszurd színpadiassága miatt kezdenek kételkedni. Mindenütt árgus szemek, hamis pletykákat terjesztők és besúgók állnak: azok, akik zöld szilvát esznek. A diktatúrában a legnagyobb átok észnél maradni: „Csak megtébolyodni nem tudtam.” Ebben a rezsimben „nem létezhetnek városok, mert minden kicsi, amire őrség vigyáz”. Tehát hiába jött Edgar és az elbeszélő faluról, Georg és Kurt városról, csak felvigyázott emberek ők, maximum kicsi svábok. S mégis, ebben a környezetben is megcsillan az ember elemi vágya, a szabadság illata: „[...] ahonnét ezek a könyvek jöttek, ott farmer van, narancsok. Mindenki ezeket szagolja.” Ezt a hatalom tudja, ezért hatásmechanizmusában benne van, hogyan ösztönzi a csábítást a szökésre, hogy annak letörésével példát mutathasson: „A diktátor betegségéről szóló pletykákat maga a titkoszolgálat terjeszti, hogy az embereket szökésre bátorítsa, majd elfogja.” Ők a zöld a szilva (a kommunizmus) rajongói.

A *Szívjóság* soványka története a családi tragédiára is kitér; a besorozott SS-es apa-sorsra és a predesztinált svábsorsra: „majd lesz svábház, svábgyerek”. Legfőbb célja a félelemnek a bemutatása, hogy megfigyeli őket; annak a félelemnek a megjelenítése, amelyben várják azt a pillanatot, amikor a rendszer mondja ki felettük a szentenciát – nincs tovább. A bűn itt nem tudva és nem akarva létezik, csak van, természetes, mint az élet. Születésük óta a szereplőkkel van, a származásban, a szülők sorsában. Kurt, Georg, Edgar és a szerző már egymást is bántani kezdik. A rendszer képviselője, Pjele százados, aki még vicsorgó kutyáját is saját

magáról nevezi el, figyelni léptüket, életüket, azt, hogy szívjóságuk ereje mikor fogy el, mikor roppan össze. „Minél kevésbé volt kedvem élni, annál szívesebben festettem ki magam.” Edgar megpróbál ellenállni, de összetörik, csak *bádogbárányokat* hagyják csinalni, Georg csak *fadimnyét* gyárthat (Müllernél rendszeresek ezek a benyomástermő metaforikus szókapcsolatok), Kurt pedig a vágóhíd mérnöke lesz. Az elbeszélő (akár csak Müller az egyetemi tanulmányai után) gyárban lesz fordító, de néha „verseit” (itt Müller a mostanában újra felfedezett Gellu Naum költő szavait veszi kölcsön) szavalva áll ellen a rendszernek, mert „a szívjóság(a) nem működik együtt a halállal”.

A regény második felében szerepet kap az elbeszélő két új nőismerőse, a magyar főbélője, Margit néni és a barátnő, Tereza. A szürreális és költői víziók sokkal erőteljesebbekké válnak, az olvasó már szinte úgy érzi, zenei fokozásban van része. A véletlenül a háború alatt Temesváron rekedt nő, Margit ostyákat süt a templomnak, a helynek, ahol Jézus már nincs otthon. Müller már a vallást sem tudja vigasztalóként nyújtani, hiszen még a püspök is besúgó lehet. Egy ilyen világ abban a felismerésben válik teljesen élhetetlenné, amikor kimondja Tereza sorsát látva: „Miből lesz az élet, gyerekből.” Nincsenek már felkiáltó-, se kérdőjelek, Tereza fokozatosan Lola alteregójává válik, a kiszolgáltatott és gyenge nővé. Müller gyümölcsszimbólumai a testi-lelki állapot tudatfolyamának a kifejezései, amelyek a regény második részének fő hatásmechanizmusát alkotják. Olyan emlékképekkel, narratív időbeli ugrásokkal játszadozik, amelyben már nem az időnek, hanem az állapotnak van szerepe. Ez az időtlen nyomorúság a szerzőnő védjegye, s lírai kifejezőeszközait tekintve ez a regénye szolgáltatja a legszenciálisabban ezt a formát.

De a döntéseknek súlya van, a szereplők vagy elmenekülnek, vagy átváltoznak. Döntenek, s inkább mennek, mert „Akár a lélegzetvételhez, úgy szoktunk hozzá a kudarchoz”. Mennek még akkor is, ha barátjukat, Georgot hat hét külföldi tartóz-

kodás után *megölik*. Müller az elválás pillanatait is egy gyönyörű képben foglalja össze, ahogy az anya levágatja saját copfját: „Enyémnek enyém, de nem Németországé.” Az új világ sem nyújt azonban vigaszokat.

Herta Müller regényének utolsó oldalain nyernek értelmet képzavaros, lírai felütésének mondatai. Metaforikus monológok, fragmentált impressziók sorozata ez a könyv, az elfogadhatatlan múlttól, jelenről és jövőről; a sorsnélküliségről. A *Szívjóság*, ha úgy tetszik, monumentális prózavers a félelem anatómiájáról, egy nem is olyan régen (és talán nem is) leűnt korból. Az, hogy a forma ennyire elnyomja a könyv történetét, időbeliségét, csak az „én”-elbeszélés kíméletlen önéletrajzi elemeinek tulajdonítható. *A róka volt a vadász* még a kiforratlan szubjektív nézőpontok regénye volt, a *Szívjóság* rálátása sokkal intenzívebb és több konkrétumot is tartalmaz, letisztultabbak poétikai eszközei. Ez a könyv már nem játszódhat bárhol a világon, csak a nyolcvanas évek végi Romániában.

S talán a könyv egyetlen nagy hibája is, hogy a történetiséget átpoetizálja enigmatikus sorozataival. Emiatt válik megterhelő olvasmányélménnyé a mű 261 oldala, de mégis (Nádori Lidia fordításában) mindvégig élvezetes, már-már hipnotikus marad a szöveg.

A kommunikáció és az emlékezés lehetlenségéből fakadó súlyos költői dramaturgia ez, amelynek szükségességét csak a felelősség indokolja. Azé a felelősségé, amit az átéltek elbeszélése sugall. Csendben maradni csak bűn lehet. Hiszen azon ország(ok)ban, ahol ez mind lejátszódhatott, ott a gyermekek is cinkosok, mert magukba szívják apjuk bűneit. Ez már szinte intés lehet a magyar olvasónak is, hiszen hiába éltünk a *legvidámabb barakkban*, gyilkos cinkosságunk megmaradt talán mind a mai napig. Épp ezért érdemes elgondolkodnunk, hogy meddig ér a mi felelősségünk és mennyit bír(na) el a mi szívjóságunk.

RITTER GYÖRGY

RITTER GYÖRGY (1980) a pécsi tudományegyetemen történelem-filmelmélet és -történet szakon végzett. Filmkritikákat ír és történelmi emlékezetkutatással foglalkozik.

Kacsint az öröklét

Václav Pankovčín: *Szép temetés lesz* (Ford.: Ábrahám Barna)

Nagy kedvem volna ellátogatni Zemp-lénbe. Valami fantasztikus

nevű faluba, talán Marakesbe vagy Lináresbe érve egyre azt várnám, hogy meglássam Václav Pankovčint kezében egy cigarettával lófrálva sétálgatni az utcán. Az őáltala megteremtett szlovákiai falvak ilyenek: egészen magától értetődően jelenik meg a megboldogult nagypapa, s kezét fog az unokával, s a felravatalozott édesanya fürgén kiugrik az ágyból, hogy megágyazzon hazatérő fiának. Így várnám én is a szlovák író

MAGYAR NAPLÓ,
2010

feltűnését ott az utcán. Merthogy Pankovčín idestova tizenkét esz-

tendeje meghalt.

Az 1968-ban a kelet-szlovákiai Homonnán született író rövid élete alatt kilenc könyvet írt meg, ebből a *Három nő a diófa alatt* című regényt és *Szép temetés lesz* címmel egy novelláskötetet jelentetett meg idén a Magyar Napló Kiadó. Legszívesebben falnánk a többi Pankovčín-művet is, hiszen egy kitűnő író különleges prózájával lettünk gazdagabbak.

A pankovčini próza az egyik legnagyobb irodalmi kihívást tudja mesteri módon megoldani: képes rá, hogy az élet közhelyeit minden közhely nélkül írja meg. Alkotói titkai között egyik a posztmodern eszközök jól érezhető használata, kellett azonban az a báj is, amely humorral ötvözi a gyakran szürrealisba hajló ábrázolást. Ha létezik mágikus realizmus, s nem csupán egy fából vaskarika-terminusnak tekintjük, akkor Pankovčínra mindenképpen jellemző, úgy, hogy közben tagadhatatlanul szlovák világot teremt műveiben. Nemzeti irodalom ez anélkül, hogy egy pillanatig is nacionalista volna, mint ahogy Ábrahám Barna a könyv utószavában fogalmaz: „Művei nem átpolitizáltak, nem terheli őket a szlovák irodalom jelentős részére jellemző nemzetpolitikai látásmód...” Egészen egyszerűen bemutat valamit, ami az övé, s amit fokról fokra egyre jobban megszeretünk általa.

A *Szép temetés lesz* főbb helyszínei az eldugott kelet-szlovákiai falvak, illetve Pozsony, itt is konkrétan a panelház a Račianskán. Mind a nagyvárosi, mind a falusi színtér egyszerre reális és fiktív közeg, a falvak nevei (Alsó-Fakl'ak, Marakes, Lináres, Havaj) már előrevetítik, hogy a valósnak tűnő helyszínek mitikus térré válnak. Ugyanez igaz a pozsonyi lakótelep és a bérházak világára is: a fantasztikus események természetes mozzanatként épülnek bele az elbeszélések cselekményébe. Ugyanakkor a fikció kiinduláspontja az átélhető, érzékelhető valóság, s ez utóbbi nem a leírások, hanem elsősorban az életképek révén válik nyilvánvalóvá. Ezek a zsánerek többnyire az abszurdral szoros kapcsolatban jelennek meg, miáltal a giccs, a szentimentalizmus vagy a köznapi-ság unalma fel sem merülhet. A nagypapával a főhős kiássa a tíz üveg hatvanesztendős pálinkát, s közben az öreg életbölcességeket osztogat. Hogy a nagypapa már jó néhány éve meghalt? A pankovčini Zemplénben előfordul ilyen. Másutt a pozsonyi guberáló kedélyesen elbeszélget egy férfival, aki az erkélyéről szól le, hogy ne felejtse a konténer mellett a bőröndjét. Újságpapírokat is felajánl a jóembernek. „Ugorjon be, ha erre

jár, mert egyébként kidobom, és valaki más elviszi. Én a Šalata vagyok, itthon ülök mindig.” A dolog apró szépséghibája, hogy a bőröndben egy levágott fej lapul két törülközőbe csavarva egy vadásztőr társaságában. Az abszurditás és misztikus megjelenik a beteg asszony történetében, akihez többször hívnak papot ördögűzéshez (*Eredj, hív a bátyád!*), vagy a mozgóárus különös napjának történetében (*Ma nem csak az álmod vagyok*).

Václav Pankovčín minden novellájában – a rövid tárcanovellákban is – a képzelet határait igyekezett kitágítani vagy átlépni. Mintha ő maga sem tudta volna eldönteni, hol kezdődik az álom. A *Légy* című elbeszélésben folyamatos játék tartja mozgásban a valóságot és a képzeletet, egy-egy hallucinációszerű kép pillanatnyilag visszarendeződik valóságizűvé, hogy aztán hamarjában ismét elveszítse racionális jellegét. A *Kelts fel gyorsan!* című rövidebb darabban az álom és a haláltól való félelem ősi érzése jelenítődik meg óriási szuggesztivitással. Míg az *Elűtteni az ananászt* című novella jelzi, hogy a képzelet nem helyettesítheti a realitást, addig a mozgóárus történetében (*Ma nem csak az álmod vagyok*) nem egy hallucinatív, álomszerű képsorozat, hanem misztikus, abszurd fordulatok mutatják meg, hogy a valósággá vált álmokból már nem lehet egyszerűen felriadni. Azokat az álmokat, amelyek létünk abszurd, irracionális magját képezik, végig kell élni. Végig kell élni, s ez a vég többnyire a halál.

Itt elérkeztünk Pankovčín prózájának két másik sarokkövéhez: a végzetszerűséghez és a halál tematikájához. A *Fej a bőröndben* guberáló főhőse mindent elkövet, hogy a beszélni is képes levágott fejtől megszabaduljon. Feladatát végül mégiscsak el kell végeznie. Nyomasztó jelleget mind ez azért nem ölt, mert maga a guberáló sem tekinti tragédiának az elképesztő események sorát, az elbeszélő pedig kellő távolságból derűs humorral szemléli a morbid eseményeket. A guberálónak a figyelmét időnként jobban leköti a papír hulladék, amelyből pénzt csinálhatna, mint az a tény,

hogy a magával cipelt fej rákacsintott és beszélt vele. A szorongás kivetítésére Pankovčín sokkal inkább a rémképeket és a hallucinatív asszociációkat használja, ennek egyik legjellegzetesebb példája a *Mosókonyha a kínai nagy fal alatt*, amely a nagyvárosi lét ridegségének és értelmetlenségének ad hangot.

„Egy pillanat múlva mindenki itt lesz. A sarat mossák a ruhájkából, amivel dobálták egymást. [...] Látod, a számítógépek kedvéért vagyunk itt. Egyesek azt tartják, hogy a számítógépet soha senki nem győzi le, mások ellentétesen vélekednek. Ha legyőződ a gépet, nyerhetsz egy milliót... De még soha senki nem győzte le.

– És miért dobálóztak sárral?

– Mert egy nagyvárosban hó nem esik. Ül a gép mögé, és próbáld legyőzni!”

A halál – noha minden elbeszélésében jelen van – nem feltétlenül a félelmetes és tragikus oldalát mutatja meg. Nemcsak végzetszerű, de természetes is jelenléte, megfér a mindennapi banalitások mellett (*Kockás térdharisnya*) éppúgy, mint az élet rendjében. Pankovčín ugyanakkor a képzelet határaihoz hasonlóan a halál határait feszegeti. Ott mozog gondolatban mindig túl a racionálison, valahol a halál és az öröklét mezsgyéjén. Mint aki azt bizonyítja, hogy nincs véges, csak átmenet az egyszerű lineáris és a végtelen kinyíló perspektívái között. A *Szép temetés lesz* zárónovellájában a főhős édesanyja fűgén kiugrik ravatalából, hogy megágyazzon hazatérő fiának.

„Miért sírnál, amikor nem haltam meg. Csak azok ott – mutatott az első szoba irányába – gondolják, hogy már megboldogultam.

– Szóval te nem vagy halott?

– Ugyan már, fiam! Ki ágyazott volna most meg neked, ha nem élnék?

Odalépett a fiához, átkarolta, és arcon csókolta. Jakub érezte, micsoda gyengéd emberi és anyai melegség sugárzik belőle.”

A kötetet közrefogja, keretbe zárja két hasonló tematikájú, nagyszerű novella. A halál motívumán kívül (vagy éppen egybejátszva) e két történetben jelenik meg leg-

markánsabban a hazatérés motívuma. Pankovčinnál a hazatérés többszörös jelentésű, s ezek a jelentések az abszurd történeteket még távlatosabbá teszik. Igaz ez akkor is, ha a falvak nevei a pankovčini történetekben minden esetben az elkíváncozás, az elvágyakozás, az egzotikus iránti vágy szinonimái (Marakes, Havaj stb.). A hazatérés egészen természetesen utal a szülőfalu otthonosságára, a család jelentőségére, az ősök személyiségformáló hatására, ugyanakkor utal a régi értékek elévülhetlenségére s legvégül a halál természetességére. Mert a hazatérés egyben hazatalálás a nyugalomban, a békében, a végső békeességben.

Václav Pankovčín tudta, hogyan kell jól írni. Visszaadta az olvasás élményét. Minden olyan mesterfogást tudott, ami leköti az olvasó figyelmét. A titok, a talányosság mellett igaz ez a pörgő, jó ritmusú elbeszélés-módra éppúgy, mint a csattanós befejezésekre. Ezek a záróképek hol talányosak (*Fej a bőröndben; Kapsz tőlem egy teveszőr táskát*), hol humorosak – annak is fekete fajtájából, mint a svejki történetekre emlékeztető két anekdota egyikében (*Apácák*). Hol felszabadítók, amikor a szorongás által megfestett rémkép csodává válik az *És majdan bernyók hullnak alá az égből...* befejezésében, vagy katartikusak, mint a kötet befejező darabjában (*Szép temetés lesz*).

A magyar kiadás minden tekintetben méltó az eredeti műhöz. Ábrahám Barna fordítása kitűnő, ragaszkodása a magyar helynevekhez szívet melengető. Az általa írt utószó nagyon jó fogódzó a magyar olvasó számára, segít elhelyezni a szerzőt mind a szlovák nemzeti irodalom, mind a kortárs világirodalom skáláján. Telitalálat a kötet fedlapján szereplő festmény: a valóságba belejátszó álom, az irreálisnak a köznapiba történő egybemosódása jelenik meg az izgalmas képen.

Ábrahám Barna a kötet utószavában felteszi a kérdést: „Miért érdekes nekünk Pankovčín?” Az általa megírt válasz sokrétű, nagyon fontos szempontokat ad a szerző megértéséhez, én most még egyet tennék hozzá. A *Szép temetés lesz* ugyanazért fontos

az olvasó és a kritikus számára, mint bármely más időtálló próza. A dolog kulcsa ott van, hogy a novelláskötet örökérvényű kérdésekre keresi a választ. Mégpedig úgy, hogy az olvasó együtt él, együtt lélegzik ezekkel a történetekkel. Mesél a gyökerekről anélkül, hogy egy pillanatig is politizálna, mesél az élet kisszerűsegeiről éppúgy, mint

nagyszerűségéről, a mindennapok csodáiról, a legvégső hazaérkezésről és az öröklét jelenvalóságáról. Václav Pankovčín – mintha tudta volna – az örökkévalóság felé kacsintgatott, s most mintha odaátrol üzenne. Ezért lenne jó elmenni Zemplénbe.

JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA

JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA (1971) Szombathelyen élő író. Kötete: *Morfondír* (tárcák, 2009).

Történet és történelem

Pritz Pál: *Az objektivitás mítosza?*

Már-már közhely, hogy Magyarország újkori történelmének legnagyobb horde-rejű, mondhatni sorsfordító eseményét a Monarchia megszűnése, illetve Trianon jelentette. A magyarságnak ekkor kellett szembe-sülnie azzal, hogy a Habsburgok dinasztikus alapon létrehozott birodalma végleg múlttá vált, és a jövőben egy kis nemzetállamként kell elhelyezkedni az európai politika színpadán. Nem véletlen, hogy a hazai történetírás utóbb nagy lendülettel kutatta, vizsgálta, hogy a nemzetközi erőviszonyok vajon milyen utakat kínáltak az ország számára, és az állam vezetése tudott-e élni, és ha igen, milyen mértékben a körülmények kínálta lehetőségekkel. Az utóbbi évtizedekben annyi színvonalas tanulmánykötet, illetve monográfia látott napvilágot, hogy a Horthy-korszak külpolitikája az egyik legjobban feltárt területek közé tartozik. Ennek ellenére a téma iránti érdeklődés napjainkra sem lankad, bár bizonyos súlypont-áthelyeződés megfigyelhető. A szakemberek érdeklődése az utóbbi időben a téma társadalomtörténeti aspektusa felé fordult, s a két világháború közötti magyar közélet szereplőinek külpolitikai tájokozottságának, gondolkodásának a feltárására kívánt súlyt helyezni. Emel-

MAGYAR TÖRTÉNELMI
TÁRSULAT, BUDAPEST,
2011

lett számos szakmunka törekedett arra, hogy – bizonyos kutatásokkal kiegészítve – újraértel-

mezze-értékelje a történetírás korábbi eredményeit. Az ilyen jellegű tanulmányok megjelenése nyilvánvalóan azzal áll összefüggésben, hogy a közelmúltban egyre több olyan írás látott napvilágot, melyek funkciója pusztán különféle egyéni nézetek, illetve ideologikus pre-koncepciók igazolása volt.

Pritz Pál első külpolitikai témájú könyve közel 20 évvel ezelőtt jelent meg, és még a hagyományos külpolitikai jellegű történetírás vonalához tartozott. Az azóta eltelt időben a szerző nemcsak tovább mélyítette, hanem tematikai és módszertani tekintetben egyaránt szélesítette tudását, ismereteit. A tekintélyes szakmai háttér oda vezetett, hogy munkásságában idővel a forrásfeltáró munka, az alap kutatások mellett egyre nagyobb szerephez jutott a szintézisek, a nagyobb ívű áttekintések elkészítésére, a már ismert források értelmezésére irányuló törekvés. Legújabb tanulmánykötete egyértelműen ennek a szemléletnek a jegyében született, melyet a szerző tudatosan is vállal. A bevezetőben, amely a kötet bizonyos elvi megalapozásának is tekinthető, egyértelműen jelzi alapállását. Elismeri, hogy teljes objekti-

vitás nem létezik, és „a történész tollát” erőteljesen befolyásolja a kor, amelyben él, és amelyet megél. Annak ellenére, hogy „a történet valóban nem történelem”, vallja: „korántsem reménytelen vállalkozás, hogy a historikus olyan történetet beszéljen el, amely a múlt valóságát (vagyis a történelmet) mennél hitelesebben idézi fel”. Ahhoz, hogy a kívánság realizálódjon – tehetjük hozzá –, nincs szükség bonyolult dolgokra, csupán annak fel- és elismerésére, hogy a történetírás szakma. Az értelmiségit önmagában még nem teszi történésszé az, hogy történeti témájú írásokat publikál. A történetírásnak ugyanis megvannak a maga szaktudományos-metodológiai eljárásai és technikái, melyek ismerete mindenkitől elvárható, aki történésznek tekinti önmagát. Persze nagyon nehéz a szakmaiság kritériumait átfogóan és röviden meghatározni, s a dilemmát a szerző úgy oldja fel, hogy néhány olyan alapvető sajátosságra hívja fel a figyelmet, melyeket nélkülözhetetlennek tart elsősorban a Horthy-korszak külpolitika-történetének vizsgálatánál. Mindenekelőtt arra mutat rá, hogy létezik bizonyos történelmi távlat, melynek hiánya azt jelenti, hogy az illető nem tudja, sőt talán nem is akarja elválasztani az ún. köz-történetet saját személyes élményeitől, emlékeitől. További fontos kritériumként említi a fogalmak világos és pontos használatát, a források sokoldalú kritikai összevetését és a magyar mellett (de nem helyett) a nemzetközi nézőpont érvényesítését.

Mindezt azért is fontos leszögezni, mert bár a kötetben szereplő tanulmányok – egyet kivéve – részleteikben már korábban megjelentek, a különböző időpontokban és szakmai fórumon történő publikálás ellenére koncepcionálisan egységes egészet alkotnak. Talán egyedül a könyv végén található két orosz témájú írás kapcsolódik lazán a kötet gondolati alapjéhez.

Különösen az első részben található írások azok, amelyek kérdésfelvetése és témakezelése általánosabb jellegű. A szerző itt rendszerint a magyar állam XX. századi külpolitikáját vizsgálja: a megfogalmazott célok, a hozzá rendelt eszközök mennyire illeszkedtek a korabeli nemzetközi erőviszonyokhoz, mennyire volt

reális a mindenkori magyar politikai elit külpolitikai gondolkodása, az elért eredmények vagy éppen kudarcok a külső körülmények kényszerével vagy rossz döntésekkel magyarázhatók. A kötet ezen fejezetei meggyőzően bizonyítják, hogy egyes témákat soha nem lehet lezárni, bizonyos események – például Magyarország második világháborús szereplése – kapcsán mindig van lehetőség újabb és újabb szempontokra, megközelítésekre. Még akkor is, ha fennáll az ismétlés veszélye, és valóban, egyes gondolati elemek, sőt megfogalmazások több fejezetben is megjelennek. A szerzőt, különböző mértékben ugyan, de határozott kritikai alapállás jellemzi, legyen szó bármelyik időszakról vagy annak vezetőiről, s láthatóan igyekszik elkerülni az egysíkú szemlélet csapdáit. Sőt főleg azokra a kérdésekre tér ki hangsúlyosan, amelyek kapcsán úgy véli, hamis vagy egyoldalú kép él napjaink köztudatában. Ilyenek tekinthető az I. világháború kitörése kapcsán Tisza István szerepe, a Horthy-korszakbeli kormánypolitika revíziós programja vagy a Kádár-korszak kül- és magyarságpolitikájának a megítélése.

A legtöbb esetben értékelésről van szó, ami önmagában reflexióra, időnként vitára provokál. Számos olyan kérdés említhető, ahol a recenzens véleménye egyezik a szerzőével, másoknál viszont eltér tőle, illetve máshová tenné a hangsúlyt, de nem ez a döntő. A szerző értékelése ugyanis azáltal lesz hiteles, méltó a figyelemre, hogy véleményét a bevezetőben megkövetelt módszertani kritériumok érvényesítésével támasztja alá, ami sokrétű és szakszerű forráskritikát, az események tágabb összefüggésbe való elhelyezését, valamint az egysíkú felmagasztalástól vagy elítéléstől való mentességet jelent.

Minden bizonnyal a kötetnek ezek a fejezetei azok, amelyek a nem szakmabeliek részéről is a nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot. A szerző gondolhatott effélére, ami megragadható a szövegek megformálásában is. Nem zsúfolja tele írásait terjedelmes jegyzetekkel, az elemző részekhez gyakran illeszt forrásidézeteket, s szívesen él a szimbolikus ábrázolás módszerével. (A századforduló eltűzött

magyar birodalmi tudatát például az új parlament épületével hozza párhuzamba.)

A kötetben szereplő írások másik része egy-egy konkrét problémakörhöz kapcsolódik. Szerepét és terjedelmét tekintve kiemelkednek közülük azok, melyek Barcza Györgynek, a Horthy-korszak ismert diplomatájának az emlékirataival foglalkoznak. Tudatos választásról van szó, amely nem csak abban keresendő, hogy az emlékirat témája közel áll a szerző kutatási területéhez. Pritz Pál arra a fontos tényre mutat rá, hogy az utóbbi két évtizedben a Horthy-korszak számos közszereplője által írt emlékirat jelent meg, melyeket a téma iránt érdeklődők komoly, szaktudományos munkaként kezelnek. Pritz a többnyire hiányzó kritikai feldolgozás pótlására tesz kísérlet. Részletesen, meglehetősen nagy terjedelemben elemzi az emlékirat fontosabb részeit. A forráskritika módszereivel veszi sorra Barcza állításait: kíméletlenül mutat rá azokra a pontokra, ahol a diplomata tudatosan vagy akaratlanul, de torzít: interpretációja szélesebb kontextusba helyezve nem helytálló, s különösen érdekesek azok a részek, ahol az emlékiratíró Barczát saját korábbi tevékenységével, annak forrásaival lehet szembesíteni. A témával foglalkozó két

tanulmány meggyőzően bizonyítja, hogy az emlékirat jelentős mértékben konstruált képet nyújt az olvasónak a Horthy-korszak külpolitikájáról. Olyat, amelynek megírásánál Barczát az a szempont vezette, hogy ha már diplomataként nem tudott nagy sikereket felmutatni, akkor legalább a múlttól írt értékelésével alkosson maradandót.

Ilyen típusú elemzést persze a legtöbb memoár esetében el lehetne, kellene végezni. Persze aligha valószínű, hogy Pritz Pál egymaga vállalkozna ekkora hiány pótlására, azt viszont remélni lehet, hogy munkája folytatásra talál.

Az emlékirattal foglalkozó részek módszertani szempontból különböznek ugyan azoktól a fejezetektől, melyek egy-egy kérdés nagyobb ívű áttekintésére vállalkoznak, de szemléletüket tekintve hasonló funkciót töltenek be. Az egész könyvön végighúzódik ugyanis a szerző törekvése a szembesítésre. Azokat a vélekedéseket, értékítéleteket, melyek napjainkban a köztudatban Magyarországnak a nemzetközi politikában betöltött helyéről, szerepéről élnek, szembesítse a szakszerűség követelményeivel és a történeti kutatások eredményeivel.

PÜSKI LEVENTE

PÜSKI LEVENTE (1965) tanszékvezető egyetemi docens a Debreceni Egyetemen. Főbb művei: *A magyar felsőház története* (2000); *A Horthy-rendszer* (2006).

Magdi néni